

УДК [373.5.016:821.161.2]:793.7

М. О. Сташенко,
завідувач кафедри управлінської діяльності Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВППО), кандидат фізико-математичних наук, доцент

Відомий і невідомий Шевченко

«...Останнім часом щодалі помітніше виявляється тривожна ситуація у нашій гуманітаристиці: освітнє, насамперед шкільне літературознавство разуче відстає від наукового (...) Шкільне ж літературознавство залишається значною мірою в полоні старих вульгарносоціологічних підходів, продовжує захоплюватися занудними повчаннями, примітивним лакуванням письменницьких життєписів і творів. Наслідки не забаряються: з року в рік падає інтерес учнів до рідної літератури, щоразу тяжче їй конкурувати з літературою зарубіжною. Усе це позначається насамперед на вивченні творчості Т. Шевченка, адже ця тема стрижнева, основоположна у курсі літератури». Так про мету видання свого унікального навчального посібника «Шкільне шевченкознавство»¹ пише у передмові «Прочитайте... тую славу...» Василь Пахаренко – літературознавець і поет, професор кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Т. Шевченко. Автопортрет зі свічкою

Василь Пахаренко – автор книг: «Незбагнений апостол» (1994, 1999), «Нарис з української поезики» (1997, 2002), «Поєдинок з Левіафаном» (1999), «Слово, що здолало смерть» (1999), «Художнє слово. Короткий нарис практичної поезики» (2001), шкільного підручника «Українська література. 9 клас», поетичної збірки «Скалки», «Віті єдиного дерева» (2005). Член товариства «Просвіта» (з 1989), Наукового товариства імені Т. Шевченка (з 1996), Національної спілки письменників України (з 1994).

Посібник пропонує

сучасне прочитання життя і творчості Тараса Шевченка за програмою 9 класу середньої школи. У ньому представлено методичні рекомендації для ефективного засвоєння знань.

Подаючи матеріал, дослідник спирається на найновіші досягнення шевченкознавства.

Автор, звертаючись до колег-словесників, закликає відмовитися від «офіційної, робленої, бездумної патетики», припинити «бездумне, часто фальшиве ідолопоклонство, стереотипне славослів'я» на адресу Тараса Григоровича. У його посібнику представлено різні погляди на феномен Т. Г. Шевченка. Саме завдяки таким працям «сучасні українці знову і знову відкриватимуть для себе з подивом і захопленням незглибиму мудрість, незрівнянну художню майстерність найбільшого поета України».

Як зазначає В. Пахаренко, у навчальному посібнику він рекомендує окремі розробки із власної викладацької практики та з досвіду словесників Черкащини.

Для читачів «Педагогічного пошуку» із анонсованого навчального посібника «Шкільне шевченкознавство» подаємо інтелектуальну гру «Відомий і невідомий Шевченко».

Користуючись нагодою, редакційна колегія щиро вітає Василя Івановича Пахаренка із полуднем віку. З роси і води Вам!

¹ Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство : навч. посібн. / В. Пахаренко. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 256 с. Тексти з цієї книги наводимо в авторській редакції.

До 200-ліття Т. Г. Шевченка

У грі беруть участь 3 команди. Вони обирають собі капітанів і виготовляють емблеми (кожна команда — різні), які відбиватимуть тематику змагання.

I тур

Кожній команді задають 5 запитань (по черзі), на обговорення яких учасники матимуть 15 секунд. Кожна правильна відповідь оцінюється **3 балами**. Якщо команда не дає відповіді, це може зробити інша команда (сигнальна картка — у капітанів).

1. Який різновид порівняння використано в наведеному уривку?

*В Путивлі-граді вранці-рано
Співає, плаче Ярославна...
«Полечу, — каже, — зигзицею,
Тією чайкою-вдовицею,
Та понад Доном полечу,
Рукав бобровий омочу
В ріці Каялі.
(Приховане — в орудному відмінку)*

2. Який різновид повтору використано в такому уривку?

*Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
(Кільце)*

3. Який засіб творення комічного виділено в цьому уривку?

*За богами — панства, панства
В сребрі та златі!
Мов кабани годовані —
Пикаті, пузаті!..
Аж потіють та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може, вдарять
Або дулю дати
Благоволять: хоч маленьку,
Хоч півдулі, аби тільки
Під самую пику.
(Сарказм)*

4. Згідно слів Шевченка, той, хто бачив цю людину хоча б здалеку, той бачив пекло в найгидкішому торжестві. Про кого з рідні міг так писати поет?
(Про мачуху)

5. За висловом Карла Брюллова, це була «найбільша свиня в торжковських туфлях», але завдяки Шевченку ця особа ввійшла в історію, а сам Брюллов заплатив їй чималу суму. Назвіть прізвище цієї особи.
(Енгельгардт)

6. Один з віршів Шевченка, написаних у лютому 1861 року, має такі рядки:

*Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать
Та заходиться риштувать
Вози в далеку дорогу?
Куди ж збирався направити свої вози поет?
(На той світ, друже мій, до Бога,
Почимчикуєм спочивать)*

7. Чому Шевченко, будши улюбленим учнем Карла Брюллова і найкращим учнем академії, здобув порівняно скромні відзнаки (срібні медалі II ступеня) й не отримав жаданого для всіх тодішніх живописців відраджень до Італії?

(На екзамені він не представив обов'язкові тоді композиції на біблійні та античні сюжети, а намалював «Хлопчика-жебрака, який віддає свій хліб собаці» та «Циганку, яка ворожить сільській дівчині»)

8. Один з віршів Шевченка присвятив видатному діячеві української культури. У цьому творі є такі слова:

*Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Кому присвячені ці рядки?
(Миколі Гоголю)*

9. До претендентки на яку роль поет, художник, драматург Шевченко ставив такі вимоги: «Тільки українка, не панського роду, сирота і наймичка»?
(До дружини)

10. Перу та пензлю Шевченка належать такі літературні твори як «Дорошенко», «Никита Гайдай», «Слепая красавица» та картини «Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці», «Група сплячих жебраків», «Панна сотниківна». Що об'єднує ці літературні та мистецькі твори?

(Усі вони не дійшли до нашого часу)

11. Він першим перекладав Біблію українською мовою, створив перший в Україні фонетичний правопис, написав перший україномовний історичний роман і, можливо, був єдиним, у кого Шевченко бояринував на весіллі. Хто він?

(Пантелеймон Куліш)

12. Назвіть історичні неточності, допущені Шевченком у поемі «Гайдамаки».

(Реальний Гонта не вбивав дітей; повстання почалося не в серпні, а наприкінці травня 1768 р., і тривало не рік, а півтора місяця; замучено титаря у Млієві, а не у Вільшані, і було це не влітку, а взимку)

13. В першому рядку цього вірша поет називає вченого, що відкрив закон, згідно з яким можна

визначити об'єм неправильного тіла, та вченого, що заявив: «А все-таки вона крутиться». Хто ж згадується в цьому вірші?

(І Архімед, і Галілей
Вина ї не бачили...)

14. Що стало безпосереднім поштовхом до написання поеми «Кавказ»?

(Звістка про загибель у бою з горянами поетового друга Якова де Бальмена)

15. Цей список розпочато в 1962 р. і щорічно поповнюється. В ньому П. Тичина, О. Гончар, П. Загребельний, В. Сосюра, Г. Тютюнник, М. Бажан, А. Малишко, В. Симоненко, В. Стус, І. Драч, Д. Павличко та інші. Що це за список?

(Лавреати літературної Національної (раніше – Державної) премії України імені Т. Шевченка)

II тур

Кожна команда повинна дати відповіді на якнайбільшу кількість запитань за 1 хв (запитання – нескладні). За кожен правильну відповідь присуджується по **1 балу**.

1. Членом якого братства був Шевченко?
(Кирило-Методіївського)

2. Скількома мовами перекладений «Заповіт»?
(Стома)

3. Пан, у якого Шевченко служив козачком.
(Енгельгардт)

4. Твір, написаний Шевченком за десять днів до смерті.
(«Чи не покинуть нам, небого...»)

5. Кому присвятив Шевченко поему «Тризна»?
(Варварі Репніній)

6. Продовжте рядки:
Гомоніла Україна, довго гомоніла...
(Довго, довго кров степами текла...)

7. Кобзар, якому Шевченко надіслав збірку «Кобзар» з дарчим надписом.
(Остап Вересай)

8. Річка, біля якої похований поет.
(Дніпро)

9. Російський художник, у якого вчився Шевченко.
(Карл Брюллов)

10. Кого Шевченко називав «Пророче наш! Моя ти доне...»?
(Марка Вовчка)

11. Продовжте рядки:
...І на оновленій землі...
(Врага не буде...)

12. Де було написано «Заповіт»?
(В Переяславі)

13. В якому році Шевченко «пас ягнята за селом»?
(1814 + 13 = 1827 р.)

14. Ким був до початку повстання Ярема з поеми «Гайдамаки»?
(Наймитом)

15. Ім'я дівчини, подруги дитячих літ Тараса.
(Оксана)

16. Автор повісти «Тарасові шляхи».
(Оксана Іваненко)

17. Попередня назва Тарасової гори.
(Чернеча)

18. Село, в якому провів дитинство Шевченко.
(Керелівка)

19. Прізвище Яреми з поеми «Гайдамаки».
(Галайда)

20. Дата перепоховання Шевченка в Україні.
(22 травня 1861 року)

21. Ім'я сестри, яка була для Тараса другою матір'ю.
(Катерина)

22. Скільки творів увійшло до першого «Кобзаря»?
(Вісім)

23. Автор картини «Тарас-пастух».
(Іван Іжакевич)

24. Скільки років перебував Шевченко на засланні?
(Десять)

25. Перший твір Шевченка на історичну тематику.
(Поема «Іван Підкова»)

26. Майстер живописних справ, у якого навчався Шевченко.
(В. Ширяєв)

27. Найвідоміший драматичний твір Шевченка.
(«Назар Стодоля»)

28. Рік першого видання «Кобзаря».
(1840)

29. Звання Шевченка після закінчення Академії мистецтв.
(Вільний художник)

30. Псевдонім Шевченка.
(Дармограй)

До 200-ліття Т. Г. Шевченка

31. Рік другої поїздки Шевченка в Україну.
(Серпень 1845 року)
  32. Кому присвячена поема «Катерина»?
(Василю Жуковському)
  33. Негритянський актор-трагік, друг Шевченка.
(Айра Олдрідж)
  34. Автор музики до «Заповіту».
(М. Вербицький)
  35. Дівоче прізвище матері Шевченка.
(Бойко)
  36. Український актор, друг Шевченка.
(М. Щепкін)
  37. Хто такі неофіти?
(Перші християни)
  38. Дата першого арешту Шевченка.
(15 квітня 1847 р.)
  39. Кому присвячено твір «Кавказ»?
(Якову де Бальмену)
  40. Твір, яким відкривається перше видання «Кобзаря».
(«Думи мої, думи мої...»).
4. Був період, коли Шевченко більше двох місяців проплавав на шхуні «Костянтин». Яким же морем ходила ця шхуна, хоча, взагалі, це і не море?
(Аральське море)
  5. На похороні Шевченка в Петербурзі промови виголошували трьома мовами. Назвіть їх.
(Українська, російська, польська)
  6. Відомо, що навчаючись в Академії мистецтв, Шевченко отримав три срібні медалі за свої роботи. Назвіть ці картини і роки, коли автора було нагороджено.
(«Малюнок з натури» 1839 р., «Хлопчик-жебрак» 1840 р., «Циганка-ворожка» 1841 р.)
  7. Хто клопотався про помилування Шевченка після смерті Ніколая І?
(Родина Толстих, З. Сераковський, брати Жемчужникови, письменник О. Толстой)
  8. На честь повернення Шевченка із заслання Михайло Щепкін поставив у Нижньому Новгороді п'єсу українського письменника. Назвіть її.
(«Москаль-чарівник» І. Котляревського)
  9. Що подарувала на згадку Шевченкові Варвара Рєпніна?
(Біблію)
  10. Хто з діячів культури познайомився з Шевченком у Петербурзі і ввів його у мистецьке середовище імперської столиці?
(Іван Сошенко)

III тур

Команди заздалегідь обирають собі напрямки (біографія Шевченка, творчість, шевченкознавство), а під час гри — кольори, за якими гратимуть. На початку туру на 10 секунд відкривають табло з розклеєними і пронумерованими картками різних кольорів. Учасники запам'ятовують свої номери, які відповідають їхнім кольорам. Потім перше табло закривається, а відкривається друге, де комірки лише пронумеровані. Команди по черзі називають номер комірок. Якщо команді випадає її запитання і вона дає на нього правильну відповідь, вона отримує **2 бали**, за правильну відповідь на запитання суперників — **3 бали**, за загальне запитання — **1 бал**.

Життя Шевченка

1. Під впливом якого твору був складений програмний документ Кирило-Методіївського братства?
(Костомаров склав програмні документи братства «Книга буття українського народу» під впливом книги Адама Міцкевича «Книга польського народу і польського пільгирмства»)
2. Яке звання надала Шевченкові у серпні 1860 року Рада Петербурзької Академії мистецтв?
(Звання академіка гравюри)
3. За чії кошти був виданий «Кобзар» 1840 року?
(П. Мартоса, поміщика, відставного штабс-ротмістра)

Творчість Шевченка

1. Кого зобразив Шевченко на титульній сторінці рукописної збірки «Три літа»?
(Біблійного пророка Єремію)
2. Які прийоми використовує Шевченко в поемі «Сон» з метою показати панораму життя Російської імперії?
(Прийоми сну і подорожі)
3. З яким твором Шевченка перегукується ідейним змістом та жанрово-композиційною специфікою поема Г. Гайне «Німеччина. Зимова казка»?
(З поемою «Сон»)
4. Назвіть твір, у якому висловлений Шевченком цей пристрасний заклик:
*Борітеся — поборете.
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая.*
(«Кавказ»)
5. До якої збірки Шевченка входять твори «Розрита могила», «Наймичка», «Великий льох», «Заповіт»?
(«Три літа»)

6. Який різновид порівняння використано в наведеному уривку?

*Не сон-трава на могилі
Вночі прощівтає,
То дівчина заручена
Калину саджає.
(Заперечне)*

7. Про героя якої поеми Шевченка іде мова:

*Молитись Богу
Та за ралом спотикатись,
А більш нічого
Не повинен знать невольник, —
Така його доля.
(«Варнак»)*

8. Значна частина поезій Шевченка не мають авторської назви, а ті, що мають, то, як правило, коротку, в 1–2 слова назву. Але один твір Шевченка має дуже великий авторський заголовок, аж з 17 слів. Що це за твір? («І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє»)

9. Назвіть однойменні поетичні та малярські твори Шевченка.

(«Тополя», «Утоплена», «Катерина», «Слепая», «Відьма» («Русалка»), «Мар'яна-черниця», «Сліпий» («Невольник»)

10. «Рече та стогне Дніпр широкий...» Визначте віршовий розмір, яким написано ці рядки.
(4-стоповий ямб)

Шевченкознавство

1. В якому році і ким було вперше здійснено повне видання «Кобзаря»?
(1907 р. в Петербурзі, редактор В. Доманицький; 1908 р. у Львові — І. Франко)

2. Хто сказав про поета: «Я певний, що якби Шевченко з'явився перед Шекспіром і Гете, то вони б мали його перед своїми духовними очима як божество, щось подібне до Богочоловіка. Бо Шевченко збільшив славу Спасителя як людинолюба?»
(Т. Осьмачка)

3. Євген Сверстюк пише: «У той щедрий рік високого сонця поет любови прагнув прихилити неба своєму народові й піднести його до вершин, що заясніли перед ним самим». Про який рік «високого сонця» іде мова?
(1845 р. — Шевченко в Україні)

4. Назвіть чотири хибні стереотипи сприймання Шевченка.
(Імперський, народницький, раціоналістичний, соціореалістичний)

5. Хто сказав ці слова: «Тараса Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе — свій час і Україну в ньому?»
(Іван Дзюба)

6. У якому з ранніх віршів Т. Шевченко докладно змалює ідеальний образ народного співця — кобзаря?
(«Перебендя»)

7. Хто з критиків-сучасників зробив Шевченкові закид щодо схематизму у поемі «Гайдамаки» («Немає боротьби сил і ляхи всюди боягузи, ніякого опору, всюди гинуть»)?
(Пантелеймон Куліш)

8. Які твори Шевченка докладно аналізує І. Франко у статті «Темне царство»?
(Поеми «Сон», «Кавказ»)

9. Жанр якого твору дослідники визначають як лірична поема-соната?
(«Кавказ»)

10. Хто є автором книги «Життя Тараса Шевченка»?
(П. Зайцев)

Загальні запитання

1. Назвіть прізвище письменника, що в другій половині ХХ ст. помер у концтаборі у віці 47 років, а потім посмертно був удостоєний Шевченківської премії.
(Василь Стус)

2. Прізвище українського актора, який зобразив Шевченка у фільмі «Сон».
(Іван Миколайчук)

3. На якій грошовій купюрі зображено портрет Шевченка?
(100 грн)

IV тур

Командам роздають надруковані уривки із творів Шевченка, але із пропущеними словами. Учасникам необхідно «реставрувати» текст, відновивши пропущені слова. Через 1 хвилину картки забирають і зачитують, звіряючи із оригіналом. Найбільша кількість балів — 5 (якщо усе відтворено правильно).

1. Садок вишневий ... (коло хати.)
Хрущі над вишнями гудуть.

2. Малого сліду ... (не залишу)
На нашій славній Україні.

3. Як у Дніпра ... (веселочка)
Воду позичає.

4. Цвінуть сади, біліють хати,
А на горі ... (стоять палати).

5. Наша дума, наша ... (пісня)
Не вмре, не загине.

6. Уже покликали ... (до пау.)
А я собі у бур'яні.

До 200-ліття Т. Г. Шевченка

---

7. Нема на світі ... (України.)
Немає другого Дніпра.
8. Весело сонечко ховалось
В веселих ... (хмарах весняних).
9. Ну що б, здавалося, слова.
Слова та голос, ... (більш нічого).
10. Біленькі хати повалились,
Стави ... (бур'яном поросли).
1. Під ним ... (кінь) вороненький
Насилу ступає.
2. Бо, сліпці, не бачать карих оченят,
Що тільки лякають, ... (молоденьких дівчат).
3. Співа на могилі, з морем ... (розмовля.)
На Божее слово вони б насміялись.
4. Неначе човен в синім морі,
То ... (вирина, то потопа).
5. Чого мені тяжко, чого мені ... (нудно.)
Чого серце плаче, ридає, кричить.
6. Минають дні, ... (минає літо.)
А Україна, знай, горить.
7. Попід горою, яром, ... (долом.)
Мов ті діди високочолі.
8. З шкурою знімають, бо ... (нічим обуть)
Княжат недорослих.
9. ... (Сумує), квилить, плаче рано
В Путивлі-граді Ярославна.
10. Душно мені, ... (ходім), дочко,
До ставка купатися.
1. Чи винна ж голубка, що ... (голуба любить?)
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
2. І свій шлях широкий:
Той ... (мурує), той руйнує.
3. Чи в діброві з-під колоди
... (вовка) виглядає.
4. Обіззавсь ... (Тарас) Трясило
Гіркими сльозами.
5. Посадили ... (над козаком)
Явір та калину.
6. І заплакала ... (Ліля,)
А Цвіт королевий
Схилив свою головоньку червоно-рожеву.
7. Вітер в гаї не гуляє —
Вночі ... (спочиває).
8. Забрав хлопців та й поїхав
По ... (морю гуляти).
9. Та недовго сонце гріло,
Недовго ... (молилось).
10. Як маківка ... (на городі)
Дівчина розцвітала.

Література

1. Дзюба І. М. З криниці літ / І. М. Дзюба. — К. : Обереги ; Гелікон, 2001. — Т. 2. — 848 с. : іл.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко / І. Дзюба. — К. : Видавн. дім «Альтернативи», 2005. — 700 с.
3. Пахаренко В. І. Українська література : підручн. для 9 кл. / В. І. Пахаренко. — К. : Генеза, 2009. — 368 с. : іл.
4. Пахаренко В. І. Шкільне шевченкознавство : навч. посібн. / В. І. Пахаренко. — Черкаси : Брама-Україна, 2007. — 256 с.
5. Шевченко Т. Вибрані твори / Тарас Шевченко ; передм. В. І. Пахаренка. — К. : Шанс, 2013. — 272 с. — (Серія «Шкільна бібліотека»).